

РОЗДІЛ 5

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 32(321)328.329:351

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2025.42.33>

АНТИПОЛІТИКА ЯК ВИКЛИК СУЧАСНИМ УПРАВЛІНСЬКИМ СИСТЕМАМ

ANTI-POLITICS AS A CHALLENGE TO MODERN GOVERNANCE SYSTEMS

Іващенко Р.А.,

*аспірант кафедри теорії та історії політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена явищу антиполітики та його безпосередньому впливу на систему державного управління. Специфіка антиполітики полягає в тому, що це явище не є виключно негативним, на чому і наголошують представники британської та американської шкіл. Антиполітика пропонує альтернативний погляд на речі, в тому числі і на управління політичними інститутами. Поза сумнівом, що поява антиполітики є наслідком системних помилок та невірних політичних стратегій, зокрема, йдеться і про політичне відчуження. Зважаючи на те, що наслідком політичного відчуження і є поява антиполітики, очевидним є запит на альтернативний погляд, який би дозволив вирішити суспільно-політичні проблеми. Антиполітика стала новим поглядом у контексті людського буття, оскільки ставить за мету переформатування старих принципів і аж до повної світоглядної зміни (яка виходить за межі політичного).

Вочевидь, що антиполітика є викликом для багатьох політичних режимів сучасності і кожна система повинна знаходити можливості для адаптації відповідно до реалій. Відповідно, антиполітика в своєму визначенні виступає антитезою до традиційної політики, в тому числі і до управління політичними інститутами. Джерелом появи антиполітичних настроїв у ліберальних демократіях є якість управління політичними інститутами. Саме тому західні науковці досліджують явище антиполітики через призму функціонування та ефективності політичних інститутів. Якісне управління є головним атрибутом належного функціонування політичної системи. Відповідно поняття реполітизації та деполітизації позначають статус політичної системи, її перспективи (розвиток або ж деградація). Ці дві дефініції також включають в себе і фактор політичного управління, оскільки вони означають вектор розвитку: реполітизація передбачає реформи, трансформації, оптимізації; натомість, деполітизація означає стагнацію, управлінський застій, який переростає в системну кризу. Саме тому антиполітику необхідно аналізувати комплексно, щоб зрозуміти всю специфіку явища з його негативними та позитивними сторонами в умовах постійної зміни суспільно-політичного дискурсу.

Ключові слова: антиполітика, політичне відчуження, бюрократія, управління, політичний інститут, демократія, політична комунікація.

This article is aimed at studying of anti-politics and its direct impact on the state governance system. The specificity of anti-politics is that this phenomenon is not exclusively negative, as representatives of the British and American political schools claim that. Anti-politics offers an alternative view of things, including the governance of political institutions. There is no doubt that the emergence of anti-politics is a consequence of systemic mistakes and wrong politic strategies, including political alienation. Given that political alienation is the consequence of the emergence of anti-politics, it is clear that there is a demand for an alternative view that would allow us to solve socio-political problems. Anti-politics has become a new view in the context of human existence, because it aims as reformat old principles and even to a complete change of worldview, (which goes beyond the political).

Obviously, anti-politics is a challenge for many political regimes of our time and each system must find opportunities to adapt to the realities. Accordingly, in its anti-politics definition is the antithesis to traditional politics, including the governance of political institutes. The source of anti-political sentiments in liberal democracies is a quality of governance of political institutions. That is why Western scholars study the phenomenon of anti-politics through the prism of the functioning and effectiveness political institutions. Quality of governance process is the main attribute of the proper functioning of the political system. Accordingly, the concepts of re-politicization and depoliticization are derived, which denote the status of the political system, its prospects (towards development or degradation). These two definitions also include the factor of political governance, as they denote the vector of development: re-politicization provides reforms, transformations, optimization; depoliticization, on the other hand, means stagnation, governance slowdown, that escalates into a systemic crisis. That is why anti-politics must be analyzed comprehensively, for understanding all the specifics of this phenomenon with its negative and positive sides in conditions of constant change in socio-political discourse.

Key words: anti-politics, political alienation, bureaucracy, governance, political institute, democracy, political communication.

Постановка проблеми. Антиполітика залишається недостатньо вивченою темою в наш час. Антиполітику визначають як форму заперечення або недовіри до класичних політичних систем, інститутів та практик. Якщо визначити «антиполітику найкоротше, то це – негативне ставлення громадян до інституціоналізованої політики» [7, с. 8]. Вплив антиполітики на політичну систему є всеохопним і не зводиться до трактування та осмислення ролі та функцій антисистемних й антиістеблішментських партій. Спектр впливів є значно ширшим і включає багато аспектів, зокрема: рівень суспільно-політичної комунікації, політичну культуру, політичне відчуження, особливості політичних сил та рухів, трансформації політичних інститутів під впливом антиполітики. Важливість вивчення тематики полягає і в тому, що вона дозволяє проаналізувати та оцінити всі політичні процеси під альтернативним кутом зору. І одним з головних аспектів є політичне управління і його трансформація в умовах антиполітики, оскільки антиполітика не передбачає руйнацію політичної системи, а її радикальну зміну. І в цьому контексті, антиполітика трактується в ролі альтернативи чинному режиму. І саме особливості політичного управління в умовах антиполітики визначають зміну управлінської динаміки, її неефективність чи ефективність, ступінь бюрократизації та доцільність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основною джерельною базою аналізу антиполітики у цій розвідці виступає доробок вчених британської школи. Дослідження цієї проблематики здійснюють відомі науковці А. Бірч, К. Хей, М. Вудд, Е. Соренсен, Г. Стокер, Е. Фостер. Необхідно зауважити, що представники цієї школи акцентують на проблемах впливу антиполітики переважно в сфері політичного управління, розвитку політичних інститутів та політичної комунікації. На жаль, українські науковці мало досліджують явище антиполітики і переважно розглядають її в контексті функціонування антисистемних партій та рухів. Зокрема, ці аспекти антиполітики стали предметом дослідження в роботах Ю. Копинця [1], В. Литвина [2], М. Светлакової [3], Т. Федорчак [4], Г. Шипунова [5]. Відтак, малодослідженість тематики та неоднозначність інтерпретацій явища антиполітики зумовлює актуальність обраної тематики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Здебільшого дискурс антиполітики сприймається як негативне явище, пов'язане з антисистемними партіями та рухами, діяльність яких зумовлює деструктивні системні наслідки, приводить до влади некомпетентних популістів та гравців, які не мають політичного досвіду. Але такий підхід ігнорує проблеми чинних систем, які сприяли їхній появі та сприй-

манню суспільством дискурсу антиполітики. Зокрема, йдеться про проблеми сучасних політичних систем, в межах яких політична комунікація не відповідає сучасним суспільним запитам і демократичним стандартам. Наступною проблемою є бюрократизація політичних систем, характерна і для демократій, і для автократій, оскільки дає змогу досить істотно впливати на процес прийняття рішень особам, які не є обраними і не мають формальної влади. Ідеї антиполітики формують альтернативний дискурс, здатний змінити підходи, методи роботи управлінських структур, оптимізувати бюрократичний апарат через залучення представників громадськості шляхом зменшення бюджетних витрат, які використовує держава для їхнього утримання.

Отже **метою** статті є дослідити вплив антиполітики на систему державного управління в ліберальних демократіях, зміну ролей політичних інститутів в умовах їхньої трансформації під впливом проявів антиполітики – деполітизації, антисистемних настроїв, популізму, пост-правди. Також нашим завданням став пошук способів вирішення системних проблем та оцінки негативних наслідків антиполітики в системі політичного управління.

Виклад основного матеріалу. Дослідження явища антиполітики відкрили нові горизонти проблематики і дозволили переосмислити її вплив на політичну систему, зокрема на управління політичними інститутами, а також зміни у публічній політиці. Британська політологічна школи досліджує антиполітику через призму управління та ефективності політичних інститутів, а також через вплив економіки на політику. Антиполітику розглядають як об'єктивне та закономірне явище, оскільки попередні століття політична система в більшості країн майже не змінилася, так само як і не змінилися підходи до управління. Численний бюрократичний апарат, на думку вчених, є чи не найбільшою проблемою сучасності, оскільки технічний персонал інститутів перешкоджає своєчасному прийняттю рішень, а також згубно впливає на політичну комунікацію між обраними представниками влади і громадянами. Іншими словами: є група людей, яка не є обраною, часто не несе відповідальності за свої рішення, але має значний вплив на процеси в управлінській системі та державі. В такому контексті можна стверджувати, що політики фактично усунуті від процесу прийняття рішень, а громадяни не бачать очікуваних результатів. Відповідно політики втрачають підтримку своїх виборців, а електорат змінює вподобання на користь радикальніших лозунгів та політичних сил, бо через постійні зміни в уряді виконавча влада не здатна реалізовувати своє головне завдання. Ці негативні явища ще більше послаблюють комунікацію та зв'язки між інститутами влади та суспільством.

Британська школа пояснює політичне відчуження через неефективність роботи інститутів, допускаючи, що зазвичай є й об'єктивні фактори послаблення комунікації. Варто зауважити, що це не знімає відповідальність з усіх учасників політичного процесу. Наприклад, «згідно з конституційною системою США, обрані посадовці повинні мати можливість формувати вподобання необраних бюрократів та притягувати їх до відповідальності за їхні дії. На національному рівні Президент і Конгрес є основними інструментами демократичного контролю над бюрократією. Однак вони не просто та автоматично реагують на вказівки виборців. Швидше, Президент і Конгрес здійснюють незалежні політичні повноваження, щоб впроваджувати зміни, які можуть бути незалежними від виборчих, економічних чи бюрократичних інтересів» [7, с. 8].

Група американських дослідників робить наголос на тому, що не існує якогось уніфікованого методу, застосування якого вирішило б проблему політичної комунікації. Безсумнівно, що представницька демократія є найефективнішою з погляду представлення народних інтересів, але об'єктивно обранці не виконують прямо бажання народу, оскільки це породжувало б хаос. Саме тому релевантною є позиція про необхідність та посилення інституційно контрольованої комунікації у форматі підзвітності або ж періодичних підсумків роботи, до прикладу, оцінка роботи президента у США за перші сто днів. Проблеми політичної системи, як правило, охоплюють різні сектори: «кількість спеціалізованих установ, організацій державних служб та арен прийняття рішень зростає; а поточна глобалізація політики та економіки прискорює темпи суспільних змін та трансформацій. Ці події дедалі більше ускладнюють для державних чиновників процес управління суспільством» [11]. Втім, це в черговий раз демонструє нездатність інститутів швидко пристосовуватися до нових реалій та вчасно реагувати на виклики.

Відповідно, логічним наслідком цього постає антиполітика, оскільки чинні принципи суспільно-політичних відносин дедалі більше стають неефективними, уповільнюють процес прийняття рішень. Крім того, ще додається ріст рівня абсентеїзму в ліберальних демократіях, політичний нігілізм, втрата інтересу до громадської активності як інструменту впливу на політичний процес. Натомість антиполітика пропонує реорганізацію та глибоку зміну політичних інститутів, спрощену форму політичної комунікації, хоча вона може й імітувати реформи та комунікацію.

В контексті визначеної дилеми представницької демократії (ефективність/бюрократія vs розширення участі/більша непевність управлінських рішень) варто звернутися до ідей і принципів деліберативної демократії Ю. Габермаса, яку він

вважає майбутнім людства. Сучасна демократія, на його думку, все ще є елітарною, а прості громадяни так і залишаються поза процесом прийняття рішень. Ю. Габермас стверджує, що «демократичні процеси прийняття рішень ніколи не можуть базуватися виключно на самореференційних мотиваціях ізольованих індивідів; радше вони ґрунтуються на взаємозалежних волевиявленнях взаємопов'язаних суб'єктів. Однією з головних цілей деліберативних форм демократії є надання раціонально обґрунтованого голосу членам певної спільноти, чия здатність розвивати почуття солідарності є передумовою для гарантування відносної стабільності символічно опосередкованих та реляційно сконструйованих реальностей» [15, с. 45]. Тобто Ю. Габермас обстоює ідею більшого залучення громадян до політичного процесу, бо саме через недостатню залученість політична система переживає кризи і нездатна виконувати свої базові функції. Також він переконаний, що доба суспільного договору в стилі Т. Гоббса чи Дж. Локка підійшла кінця, відповідно суспільно-політичний дискурс за таким принципом вже не може існувати. Гоббсівська система політичних комунікацій нездатна адекватно і вчасно реагувати на виклики сучасності. Але одночасно з цим необхідно визнати, що запропонована концепція суспільного договору Т. Гоббса ніколи і не діяла в концептуальному вигляді, оскільки монархів замінили парламентські представники, які обиралися громадянами. Хоча вони і не були абсолютно прозорими та прямо не ретранслювали політичні вподобання громадян, політична система, переважно, перестала бути деспотичною, авторитарною. Управління державним апаратом в ліберальних демократіях здійснюється відповідними інститутами, управлінський апарат формується і призначається в через голосування в парламенті. Якщо слідувати за Габермасом, «дискурсивна або деліберативна модель замінює договірну модель» [10, с. 137] і якщо, як наслідок, «правова спільнота конститується не шляхом суспільного договору, а на основі дискурсивно досягнутої угоди» [10, с. 137], нормативним аспектом «демократично організованого суспільства є не просто його формальне зобов'язання створювати та захищати юридично обмежені соціальні відносини, а радше його суттєва здатність посилювати активну участь своїх членів у колективних процесах консенсусно-орієнтованого обговорення» [15].

Критики такої моделі демократії, зокрема, П. Мейер та Н. Урбінаті, стверджують, що деліберативна або ж дорадча демократія, деякі її положення, деліберативні інновації є «виправданям та просуванням тенденцій до деполітизації та по суті неполітичного, а отже, недемократичного політичного порядку» [12]. Тобто не тільки сама політика як процес комуніка-

ції та взаємодії ставиться під сумнів, а навіть тип режиму, оскільки широка участь громадян у політичному процесі насправді ускладнює його, особливо процес прийняття рішень, перешкоджає досягненню консенсусу.

Втім, за своєю природою людина, як правило, прагне до незалежності і до побудови реальності за своїми суб'єктивними уявленнями. Самоврядування, в свою чергу, опирається на комунікативну та політичну владу. «Комунікативна влада – це влада, що виникає в результаті здійснення політичної автономії, і тому її не можна відокремити від дискурсивних процесів волевиявлення, тобто з демократії» [14, с. 331]. Натомість, «політична влада – це влада, що виникає в результаті здійснення комунікативної свободи, і тому її не можна відокремити від лінгвістичних процесів соціальної інтеграції, тобто від повсякденної інтерсуб'єктивності. Демократія та самовизначення, таким чином, тісно переплетені, оскільки наша здатність формувати хід історії через комунікативні процеси критичної інтерсуб'єктивності неподільна від нашої здатності розвивати почуття індивідуальної та соціальної відповідальності шляхом мобілізації наших видоутворюючих ресурсів» [15, с. 44].

Тут прослідковується конфліктність думок. Ю. Габермас та У. Преус переконані, що деліберативна демократія є логічним продовженням, радше еволюцією демократії, оскільки вона виходить на новий рівень. Позиціонується, що людина або спільнота людей здатна до самоврядування та саморегулювання державних і соціальних процесів. З погляду управління системою, інтерсуб'єктивність має право на існування, але не виходить за межі вже наявного, оскільки є невід'ємною компонентою політичної системи та й держави загалом, де спільність думок та ідей є тим фундаментом, що тримає систему цілісною. Якщо розглядати пропозиції Ю. Габермаса та У. Преуса з позиції посилення відповідальності за діяльність та створення груп та платформ для контролю, прозорості, налагодження комунікації, то це безперечно підвищить рівень комунікації, але не гарантує підвищення ефективності управління.

Саме тому можемо погодитися з критикою П. Мейера та Н. Урбінаті такої моделі, бо вона не дає жодних гарантій розбудови якісної системи громадської комунікації у вигляді умовних дискусійних платформ для багатоступеневого контролю держави. Широке залучення громадян є також сумнівним, система управління і без того переповнена виконавчим апаратом, а входження в неї осіб без компетенції навпаки збільшить час прийняття рішень та поставить під сумнів якість та ефективність таких рішень. Якщо ж подібні платформи будуть функціонувати паралельно

і не будуть уповільнювати управлінський процес, і натомість надавати альтернативний погляд на рішення та здійснюватимуть моніторинг, то такий формат має право на існування. Втім, відмова від класичної політики та шлях до деполітизації, який часто пропонують політики-популісти, антиполітики призводить до збільшення автократій у світі. Це в свою чергу, жодним чином не стимулює розвиток демократії та самоврядування.

Втім, Ю. Габермас виходить з того, що сучасні держави вже переросли потрясіння минулого і є повноцінними та усталеними системами. Навіть попри те, що в ліберальних демократіях основні органи влади є виборчими, на думку Ю. Габермаса, цього не достатньо для розвитку. Політичний процес повинен виходити за межі класичного розуміння, оскільки людство стрімко розвивається, а інститути залишаються сталими і складно піддаються реформам. Саме тому необхідно створювати платформи, в які будуть залучені громадяни поза політикумом і зможуть об'єктивно оцінювати ситуацію та пропонувати певні рішення. «Легітимність демократії залежить від її здатності захищати та сприяти індивідуальному суверенітету членів певного суспільства. На цьому рівні демократія прагне перетворити філософський ідеал особистої автономії на соціальну реальність, засновану на індивідуальній відповідальності та підзвітності» [9].

Однак, завдяки спрощеному формату подання інформації та її масштабування в епоху інформаційної революції та соціальних мереж, популізм набуває небаченої досі актуальності. В умовах зростання антиполітичних настроїв, популізм дозволяє заповнити альтернативний політичний простір, який стає дедалі ширшим. Соціальні мережі та перенасиченість інформаційного потоку дозволяє легко маніпулювати фактами та застосовувати чорний піар до опонентів. Тобто ми спостерігаємо тенденцію переформатування політичної комунікації та її нові прояви.

П. Бернем стверджує, що головні управлінські проблеми в сучасних політичних системах (некомпетентні кадри, велика чисельність управлінців та розростання бюрократії) викликані деполітизацією. Саме деполітизація характеризується як «процес усунення політичного характеру прийняття рішень» [6, с. 121]. Оскільки деполітизація, як вже було підкреслено, є елементом антиполітики, тому очевидним фактом є те, що головна мета антиполітики – демонтаж класичної політики та її відгалуження.

Цей висновок підкреслює три важливі моменти: «по-перше, політичний характер прийняття рішень був усунутий, але він не зник – наприклад, не передбачається, що управління економікою коли-небудь може бути неpolітичним; по-друге, якщо розуміти деполітизацію як стратегію управління, то неявним її наслідком може стати поси-

лення політичного контролю, що здійснюється державними менеджерами, створюючи водночас видимість передачі елементів цього контролю; і по-третє, наслідок цього процесу для державних менеджерів з погляду реалізації політичних цілей досягається завдяки видимості передачі відповідальності за політику» [13, с. 195]. Тобто відбувається поступове переформатування суспільно-політичного дискурсу під впливом антиполітики. Присутність політичного відчуження в дискурсі і спровокувала розростання антиполітичного. Політичні інститути в своєму звичному вигляді більше не виконують суспільного запиту, а тому стають причиною невдоволення. Політичні партії трансформувалися в політичні проекти задля здобуття політичних дивідендів, ідеологія стала менш значущою, ніж це було раніше. Політики стали шоуменами і намагаються здобути суспільну підтримку, яка є дуже мінливою. Тобто антиполітика – це про альтернативний погляд на політичне, який не гарантує якісного результату для суспільства.

Висновок. Підсумовуючи можна стверджувати, що на сучасному етапі антиполітика має достатньо великий вплив на політичну систему, політичне управління, його ефективність і доцільність, а також публічну сферу. Аналіз антиполітики в ліберальних демократіях з розвиненими політичними інститутами в контексті впливу на політичну систему, дав змогу визначити і негативний, і позитивний вплив на управлінську сис-

тему. Позитивний вплив полягає в тому, що антиполітика, її елементи вказують на проблеми політичної системи: низький рівень політичної комунікації, неефективність управління інститутами, бюрократію, абсентеїзм, політичний нігілізм. Запит на антиполітичне дозволяє зрозуміти, що діюча політична система себе не виправдовує і продовження її функціонування в незмінній моделі призводить до деструктивних процесів та наслідків. На сучасному етапі науковці все більше приділяють уваги впливу антиполітики на політичний дискурс та систему і пошук правильних важелів дозволяє вирішити проблеми, які стимулюють появу антиполітичного. Щодо негативних впливів антиполітики, зокрема: спрощені моделі вирішення суспільних, популізм, пост-правда; то варто зауважити, що це є об'єктивністю, оскільки антиполітика і так виступає антитезою до всього політичного (до сталого політичного порядку). Неефективність та недалекоглядність різних політичних режимів призводить до зародження антиполітики як можливої альтернативи, яка пропонує вирішувати політичні проблеми в інший спосіб – через економічні практики, через політичну комунікацію з громадянами у форматі представницької демократії запропонованої Ю. Габермасом, структурне зменшення державного апарату. Відповідно антиполітика має різні прояви та впливи, проте, відправною точкою є політичний актор, оскільки від нього залежить подальший розвиток політичної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Копинець Ю. Парламентські вибори у країнах Європейського Союзу у 2018 році: характеристика електоральних результатів та конфігурацій партійного ландшафту. *Політикус : наук. журнал*. 2020. № 3. С. 44–52.
2. Литвин В. Феномен антиістеблішментських партій : на прикладі країн Центрально-Східної Європи. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики / відп. за випуск Анатолій Романюк, Віталій Литвин, Ігор Осадчук*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка. 2019. Вип. 3. С. 261–268.
3. Светлакова М. Антисистемні партії як реальна загроза усталеним партійним конструкціям італійської республіки. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*. 2019. Вип. 24. С. 294–300.
4. Федорчак Т. Зростання популярності антисистемних (нетрадиційних) партій у Чехії. *Медіафорум: аналітика, прогнози. інформаційний менеджмент : зб. наук. праць*. 2021. Том 9. С. 50–63. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/index.php/mediaforum/article/view/239/172> (дата звернення: 19.07.2025).
5. Шипунов Г. Політичні партії нової політики: основні підходи до концептуалізації й індикатори визначення. *Вісник Львівського університету. Сер. : філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 248–255.
6. Burnham, P. *New Labour and the politics of depoliticization*, *British Journal of Politics and International Relations*, 2001, pp. 49–127.
7. Dan Wood and James E. Anderson, *The Politics of U.S. Antitrust Regulation*, Published by: Midwest Political Science Association, 1993 pp. 1–39.
8. Clarke N., Jennings W., Moss J., Stoker G., *The Good Politician. Folk Theories, Political Interaction, and the Rise of Anti-Politics*, Cambridge University Press, 2018. p. 324.
9. Habermas, J. 'Knowledge and human interests: A general perspective' in *Knowledge and human interests*, J Habermas, tr. J J Shapiro, Polity, Cambridge 1987, pp. 301–317.
10. Habermas, J. 'Postscript to Faktizität und Geltung', *Philosophy & Social Criticism* 20(4), 1994, p. 137.
11. Koppenjan, J. F. M., and E. H. Klijn, *Managing Uncertainties in Networks: A Network Approach to Problem Solving*, Abingdon, UK: Routledge, 2004, p. 304.
12. Mair, P., *Ruling the Void: The Hollowing out of Western Democracy*, London: Verso Books, 2013, p. 160.

13. Peter Burnham, Depoliticisation: economic crisis and political management, Policy & Politics, Policy Press 2014, pp. 189–206.

14. Preuss, U. K, 'Communicative power and the concept of law' in Habermas on law and democracy: Critical exchanges, eds. M Rosenfeld & A Arato, University of California Press, Berkeley, 1998, pp. 323–335.

15. Susen, S, Jürgen Habermas: Between Democratic Deliberation and Deliberative Democracy. In: Wodak, R. & Forchtner, B. (Eds.), the Routledge Handbook of Language and Politics., 2018, pp. 43–66.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.07.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.08.2025
Дата публікації: 30.09.2025